

REFLEXÍV MODERNITÁS EGY BIOGRÁFIAI ÉLETÚT-REKONSTRUKCIÓBAN³³

[DOI 10.35402/kek.2022.4.5](https://doi.org/10.35402/kek.2022.4.5)

Absztrakt

A romániai rendszerváltás (1990) után szocializálódott parasztgazda életútjában a nem létező parasztpolgár örökségét hordozza. Az elmaradt polgárosodás megjelenítőjeként, a szabadpiaci körülmények és a modernizáció kihívásai közepette az egyéni önértelmezés bizonytalanságaival él együtt. Megfosztva az új rendszer ígéreteinek vonzásától, másként gyarmatosított életvilág a sajátja. Reflexív modernitása a még pontszerűen létező premodern életformákban gyökerezik, de a kockázati társadalom szereplőjeként a központi redistribúciós gyakorlatok követője és egyben foglya.

Abstract

The peasant farmer who was socialized after the regime change in Romania (1990) carries the legacy of the non-existent peasant citizen in the course of his life. As a representative of failed urbanization, he lives with the uncertainties of individual self-interpretation amidst the challenges of free market conditions and modernization. Deprived of the attraction of the new system's promises, his own world is a differently colonized world. His reflexive modernity is rooted in the still existing premodern forms of life, but as an actor in the risk society he is a follower and at the same time a prisoner of central redistribution practices.

Út-e az út, mely nincsen

A huszonöt-negyvenöt éves korcsoport élettörténeteinek feldolgozása közben részben Ulrich Beck (2003) elméletéhez fordulok, aki kockázati társadalomként írja le a jelen valóságát. Természetesen

Beck elmélete nem csak ezt a korcsoportot érinti, de életkoruknál fogva, életutakban őket kíséri legmeghatározóbban. A posztmodern társadalom cselekvésterületeit úgy mutatja, ahol általánosan kockázatnak van kitéve – társadalmi helyzettől, státustól függetlenül – mindenki. Az egyes csoportok közötti eltérések az alacsonyabb életszínvonalon, életstílusban élők rovására hangsúlyozódnak, a kockázati egyenlőtlenségek individuális szinten maximalizálódnak. A társadalom hálózatos szerkezetében a kockázatok nem ott keletkeznek és termelődnek, ahol legnagyobb a fenyegető hatásuk. Az oksági kapcsolatok érvényesülése miatt a periférián individualizálódó egyén kitettsége fokozottabb: elegendő információ és tudás híján kénytelen állást foglalni, dönteni és ez általános bizonytalansághoz vezet, ami a nem tudásból fakadóan, folyamatosan mélyül (Losonczy 2010), feszültséget teremt.

Az intézményes keretek fellazulásával párhuzamosan Beck szintén az egyén önállóságára, döntéseinek bizonytalanságára gondol, amelyet másként érzékelnek a fejlett demokráciában élők, és másként azok, akik keresik az utat az ún. új világban, a megváltozott társadalmi és gazdasági feltételek között. Keverednek a hagyományos és premodern életvezetési elvek, gyakran kiszámíthatatlanok a megvalósítás peremfeltételei, az egyéni döntések kimenetelei.

Immár többedik (összehasonlító) élettörténeti elemzésem engem is erről győz meg, mert a rendszerváltás hozta új korszak egyik meghatározó eleme a régi sémákból, foratókönyvekből adódik, de ebből kevés az, ami biztonságosan használható az egyéni életutakban. Helyettük az egyéni önértelmezés „rizikója” maradt a maga felelősségével és veszélyeivel telített lehetőségeiben. A siker² az egyén képességeivel válik realizálhatóvá, az egyéniség formáló tényezőjévé, azaz a társadalmi identitás helyébe a személyes identitás és ennek keresése kerül

1 Esettanulmányomban a „*Parszttalanodás egy székel faluban*” című PhD kutatásom egyik szereplőjének életvezetését elemzem. Munkámmal három korcsoportba sorolt egyének életútjaiban vizsgálom a folyamatot, melyről e folyóirat hasábjain korábban öt írásban tartam föl sajátos részleteket. Itt a legfiatalabbakat (25–45 év) képviselő férfi életeményeit értelmezem.

2 A siker komplex fogalmának értelmezésére ebben az írásban nincs lehetőségem, de a prioritását hangsúlyoznom kell, mert M. életvezetésében részben visszaköszön ősei becsvágya, azonban sikerül meghaladnia a régi szellemi/kulturális beidegződéseket. Új gondolatok, új ötletek gyors kiötlője és megvalósítója. Kezdeményező készségével, az anyagi javakon túl tekintélyt, befolyást, népszerűséget szerez, termékenyek puha hálózati kapcsolataival.

középpontba (Taylor 1994). A vizsgált életútmodellben a tradicionális minták torzulva, reflexív módon jelenik meg, bárha részei az életvilágnak, melyben egyre meghatározóbbak a jelen idegen, nem organikus, lehetőségei, gyakorlatai. Ezek szelektív elegyítése M. erőssége, aki helyzetfüggően modern vagy hagyományos tudásokat alkalmazva gazdálkodik.

„(...) nekem honnan szakadt ez az ág, ezt nem tudom”

A premodern kor embere, interjúalanyom nagyszülei világos mintákat, tagolt formákat láttak maguk előtt, melyben az értékek következetesek, folyamatosak és előzetesen adottak voltak. Identitásuk ezekkel összhangban állt. A társadalmi rend létezése szintén adott volt, ami számukra az erkölcsös cselekedeteknek teret és időt biztosított, ahol és amikor jellemük és személyiségük fejlődhetett, kibontakozhatott. Székelyföldön történelmileg sajátos (szub)kulturális jellemzők között ezek a kontextusok változóak voltak. M. mindkét oldalról ismerte nagyszüleit, kisgyerekként ők vigyáztak rá nyaranta, így változó mintákat látott maga előtt.³ Apai nagyapja iparos, kőműves ember volt, kevés földet tulajdonolt („... valami 3 hektárt”), anyai nagyapja télen erdei munkás, nyáron „kényszerből gazdálkodó”, 12 hektár földön, de nem szerette a mezei munkát. A nagyszülők, hagyományos társadalmi világában, önmagukat a „szociális világ szerves részeként” (Brown 1987) értelmezték.

Édesapja és édesanyja, a szocializmus nagyüzemében, Gyergyószentmiklóson öntödei munkások voltak. A kor sajátos munkaverenyében, mint a modern társadalom egyénei, romantikus énként, csúcsművekre⁴ törekedtek. A mindennapi gyári életen túl, kényszerűségből dolgoztak a tsz-ben. Nem azonosak önmagukkal, pozitivista álcákban, elidegenült szerepekben, cselekménytípusokban élték életüket.⁵ Életvitelükben, a modern társadalmi

3 Lásd az 1. sz. mellékletet.

4 Az üzem olyannyira elismert modellezője volt, hogy alkalmanként még a jelenben is bedolgozik a hajdani gyár utódjának.

5 „Há egyszerűen vót egy olyan... én úgy éreztem akkor, egy olyan félelem is volt végül benne, ugye a kommunizmusba hogy vót az a... (megszakad) Azért az emberek féltek, nem annyira volt nyílt, szabad világ, mint most napjainkba. Akkor nem mertünk ennyire nyíltan beszélgetni bárhol, mint, mint most”. „...ő dógózott be az öntödének, még amíg...

életnek megfelelően, szétválik a magán a nyilvánostól. Azonban az utóbbiban is megmarad az etikai önreflexió, azaz a magánéleti erkölcsöknek vagy erkölcstelenségeknek közük van a nyilvános szerepekben végzett cselekedeteikhez.⁶ M. narratívájában megjelenítésük töredékes, károsodásaikkal, lehetőségeiknek behatárolódásával találkozunk,⁷ azonban gyerekek életét még a jelenben is sikerül támogatniuk. A szocialista éra ipari társadalmát felváltotta a rendszerváltás utáni vállalkozói-szolgáltatói társadalom, amelyben hangsúlyosabban érvényesülnek az egyéni

viszlag dógózik. Karcsit most akkó megkeresték má két éve, hát szinte minden hónapba három-négy munkát hoz. Na most is csinál egy modellt, egy ilyen kerti székeknek, alumíniumból öntik, s annak, annak csinálta meg a... most például a modelljét s egy kuplázst s sok magasnyomású pompát csinált a múltkor fából”. „...édespám, ő gyári munkás vót, édesanyám ő egy ideig a... úgynevezett kollektívába dolgozott és emlékszek gyerekkoromban, hogy jártunk pityókát szedni a... segíteni neki a mezőre répát szedni, cukorrépát szedni – akkor még volt cukorrépa, volt még takarmányrépa az állatoknak – azt kapálni, szedni. Lent nyüni is jártunk, arra is emlékszek, még a lent – konkrétan emlékszek – a mostani I. bácsi tanyája ahol van, attól lefelé ott a Maros s az közti részen, ott, ott nyüttük a lent. Még emlékszek lent hordani is voltam, keresztapám, ő ilyen fuvaros volt a kollektívába – ugye akkor nem traktorral fuvaroztak, hanem lovakkal – és a lent onnan fenn, úgymond Románból hozták ide a lentelepre s még én is voltam vele így, hát nem segíteni, hanem hátra, hátramoszditani a...” (nevet); „Hát nem, mert utána még kellett dolgozzanak. Édesanyám volt a FL-nél, utána dógózott az iskolába, volt takarítónő az iskolába... Édesanyám már nyugdíjas, édesapám már nyugdíjas. Aztán hogy hazakerültem, édesapám aztán ugye idejött, segített nekem s akkor én ángázáltam a farmhoz, hozzám s ő innen két éve ment nyugdíjba tölem. Tehát rendes nyugdíjba”.

6 A kollektíva felbomlásakor hiába biztatja édesapját, hogy állatokat hozzanak el ők is a tsz-ből. Erkölcsi és törvényességi okokra hivatkozva, nem élnek a helyzet kínálta lehetőséggel. „(...) mentek hozták a teheneket, hozták a szénát, lovakot, számlolták fel a farmokat. S mondtam édesapámnak, hogy »jöjjön édesapám, mi is menjünk, há hozzunk haza egy-két tehen, há né a szomszéd, a másik, a harmadik, hozzák«. „Nem fiam, nekünk nem kell. Há mondom há jöjjön, hát nekem kéne, én, én rendezem”. „Nem – azt mondja – fiam, én járok a gyárba, nekem az jó, én nem, nem hozunk el”.

7 A rendszerváltás után, a szocialista modern ipari társadalom megbomlásával mindkét szülő alulfoglalkoztatottá válik. Munkanélküliek, részmunkaidőben dolgozva vagy alkalmi munkákból élnek, nem hagyják el Gyergyóremetét. Idő teltével édesapját M. alkalmazza saját cégénél, ahonnan nyugdíjba tud menni. Édesanyja iskolai takarítónői állásból jut nyugdíjhoz.

képességek és kompetenciák, nagyobbak a mobilitás esélyei. Új hálózatokra, kooperációkra, tevékenységekre kényszeríti, motiválja a társadalmi szereplőket – így M-et is – a formálódó demokratikus-kapitalista berendezkedés. Változnak a gyakorlataik: differenciálódnak a technikáik, a családok szerepe fokozatosan háttérbe szorul, a jövedelemszerzés több forrásúvá alakul, a tömegkommunikáció hatására csökken a lokalitás ereje. Megváltoznak a határok, a korábban távolságtartó csoportok kezdenek keveredni (Kovács 2012).

M. szülei posztmodernbe hajló életeseményeinek folyamata kapcsán egyszerre gondolhatunk Weber (1987) „a varázstól való megfosztásról”, varázstalanításról, racionalizálódásról, Lyotard (1993) a tudás értelemvesztéséről, Habermas (1990) az „életvilág gyarmatosításáról” készült elméleteire. Az emberi létezésnek a paraszti világ szociálisan stabil jelentése az ő dimenzióikban meghalt valóságosnak, lehetségesnek lenni. Interjúalanyom narratívájában minden természetes, nem célja és nem jellemzi elégedetlenség vagy felháborodás, hanem a különböző nehézségek megjelenítésében, a civil narratív diskurzusok által visszaadott értelemadó funkció révén megkérdőjelezi, túl is lép a „szakértők” helyzetmeghatározói monopóliumán (Brown 1987). Diskurzusában birtokba veszi és segít kitölteni, összerakni a szétcsúszott világok közbülső részeit a magánszféra és a nyilvánosság között. Gazdálkodásában is érvényesíti a szubjektív látásmódot, amit a magánszférába száműzött, azaz visszautasítja az „élet értelmetlenségének” érvényességét.⁸ Alkalmazza és fontosnak tartja, hogy a változásokról kritikai önreflexióval

8 „A farm, az akkor lesz igazi farm, tehát állat szempontjából – az lehet húsmarha, lehet tej, lehet juh – amikor az utolsó tejelő tehenet, ami az utolsó, ott születik nálad, tehát, hogy aztot te nevelted fel, te válogattad ki. A juhnál úgyszintén (...) me' vannak a különböző tulajdonságai az állatoknak is: könnyen jár, könnyen fejt, könnyen ellő, könnyen állapodó, na. Tehát ezek mind fontosak. Én se adom a legjobbat, én se adom a legkövérebbet, én se adom a legszebbet, vagyis a legjobb tulajdonsággal rendelkezőt, amit már vissza tudok vezetni, mer' ugye kell vezetni, vannak ilyen 'register'-ek minden állatnak, tehát, borjúnak, tehát van egy fejlec, amit vezetisz, hogy ki az apja, ki az anyja. Én fiúszám szerint a százötvenből száznegyvenötnek a fiúszámát fejből mondom, hogy mik, melyik fiúszámú. Tehát a gazda az állatot azt kell minden nap, minden nap kell látogassa legalább egyszer. Nem, aki az alkalmazott, hanem a gazda. A gazda. Kell, kell, kell legyen egy személyes kapcsolat, ő, ő kell érezze azt, hogy te szereted, s napirenden kell látni. Ez benne van az állatjóléti szabályzatban is”.

nyilatkozzon. Mindez az identitási válságérzet ellen hat, önmagának igyekszik értelmezhetővé tenni a politikai-gazdasági környezetét, a demokratikus kultúrát és erkölcsileg differenciáltabb elveket próbál életvitelében érvényesíteni.⁹

„Ott má' nekünk tanítottak informatikát... nem is ragadt rám”

1990 utáni föld privatizáció nyomán, újra egyéni gazdálkodásba kezdett majdhogynem a teljes faluközösség. Azonban az eszköz- és tőkenélküliség, a tudáshiány, a földminőség, az elaprózott földparcellák térbeli távolsága, a földhöz érzelmileg kötődő gazdák számbeli fogyatkozása, a piacgazdaság új törvényei, gyorsan és általánosan alakították át a mezőgazdasági munkát. Bő tíz évig (1992–2004) az illegális erdőirtás jelentette a fő jövedelemforrást a helyi lakosság számára.¹⁰ M. családja nem részese ennek a megélhetési, könnyű pénzszerzési foglalatosságnak.

Életeseményeiben a differenciálódás és pluralizálódás olyan folyamatait találok, amelyek sajátosnak nevezhetők. Azt gondolom, nem lenne megalapozott remetei viszonylatban becki értelemben posztmodern társadalomról beszélnem, de – maradvány az ő fogalomtárában – reflexív modernitásról és kockázati társadalomról igen, mint folyamatokról. M. életútjának empirikus megközelítésű rekonstrukciójában benne rejlenek nagyszülei-szülei életvilágának körvonalai, melyekkel párhuzamba állítva a sajátját, a különbségek még szembeötlőbbek, a

9 „(...) emberek, hát ne szedjük széjjel a gazdaságokat, itt megvan állat, megvan gép, megvan traktor, megvan épület, megvan terület, minden, keressünk megfelelő vezetőket – ugye vótak a faluban már akkor ügyes, tapasztalt nem egy, nem két mérnök – bízzuk rájuk, alakítsunk ilyen társulást, (...) most már vannak, egyesületeknek hívják, akkor, ha valaki kiállt volna, ezt elmondta volna, lehet, hogy szétszedték volna azt az embert. Sajnos van egy ilyen tulajdonsága a remeteieknek is – s így szétszedték a farmokat, állatokat, szétdarabolták a földeket, mindenki visszaállt a régi tulajdoni helyére, ahol '62 előtt gazdálkodtak szüleik, ők vagy nagyszüleik”.

10 A részben visszakapott erdős területeket (488 ha) és a birtokba vett beerdősödött legelőkön-kaszálókon (1600 ha) örizetlenül maradt famennyiséget tarra vágták a remetei emberek a rendszer hivatalos, korrumpált képviselői segítségével. A falu rendszerváltás utáni életének sötét időszaka volt ez, mert bár megélhetési gondokat pillanatnyilag enyhített, de környezetvédelmi, gazdasági és erkölcsi szempontból felbecsülhetetlen kárt okozott.

valóságos társadalmi síkon való reflexív modernitást követhetjük és érthetjük meg.¹¹

„(...) veszek magamnak lovat, s fogok gazdálkodni”

A közvetlen felmenők életében a modernitást a szocialista ipari társadalom hozadéka jelentette, melyet hiánytársadalomként és hiánygazdaságként definiálhatunk, ami fölött a termelés és a gazdagság elosztásának logikája uralkodott azzal a cézzal, hogy a termelt javakat hogyan lehet az egyenlőség látszatával igazoltan egyenlőtlenül központosan elosztani. M. reflexív modernitásában, mint a kockázati társadalom tagja, az előbbi folyamatot (gazdagságtermelés és elosztás) a kockázattermelés logikájával fedi át. Mint mezőgazdasági vállalkozónak egyfelől az emberi és technikai termelőerők, jóléti garanciák és szabályozások kiegyenlítődnek, miközben az elosztással összefüggő problémák hátterbe kerülnek, szinte teljesen eltűnnek. Másfelől a növekvő termelőerő önvészélyeztetés szintjéig válik kockázatosná a létrehozott mezőgazdasági vállalkozásában a tudáshiány, a tőkeszegénység, az éghajlati kitértesség, a változó EU-s redistributív támogatási formák által technikailag létrehozott kockázatok meghatározása, termelése, elosztása révén.¹²

11 „Tanultam saját magamon, érdeklődtem nagyon sokat mérnök emberektől, V. L. bácsitól, legtöbbit, többször megkerestem, többször véleményt kértem ’né mit szól, ebbe mit vessünk, hogy csináljuk?’, s a többit saját magamon s amit még, amire szükség volt aztat a könyvekből, me’ én mikor jött... már amikor elkezdtem itthon a gazdálkodást – még odakint dolgoztam – amikor építettem az istállókat már akkor vettem három – most is megvannak – három könyvet: állattenyésztés, növénytermesztési könyveket”; „Hát, pisolyog, azt mondja, hogy nem adja nekem, me’ amilyen nekem van neki attól régebbi típusú, s nagyon gratulált, hogy milyen vonalas (fejő) rendszer van nekem. Azt hittem valami jó fejőház, me’ akkor megveszem, ha már Svájból jött. Felnéztem rá s azt mondta, hogy nem is hitte volna, hogy itt vannak, hogy itt vannak ilyen gazdaságok (...) ők annyival vannak előrébb, hogy náluk a farm az ilyen száz vagy nyolcvan vagy kilencven éves, me’ apáról fiúra s fiúról fiúra s még fiúra vannak má’ hagva. Ugye minálunk még most ez friss. Hozzuk véve, me’ most nekünk van egy szűk tíz évünk, vagy egy jó bő tíz évünk, amin, amin van múlt”.

12 „Tehát, hogy ez a része is fejlődjön, tehát ne álljon egy meg, hogy ez csak egy ilyen kifizető ügynökség, hogy a pénzt kapom s adom s kész, itt egy embert kifizetünk, hanem akkor az egészet újra kell gondolni”. „Ezt ha nem szeretted, akkor ne csináld. Ezt üzlet, csak úgy üzlet szempontjából csinálni nem lehet. Lehet csinálni, egy darabig. De az, aki nem szeret, ezt nem tudja csinálni”.

A (szocialista) ipari társadalomban, szülei számára, a kereső munkát szabványosított normálmunka formájában, teljes foglalkoztatási rendszerben szervezte meg az üzem vezetése. A szabványosított munka a munkavégzés helyét (formális szervezetszerű ipari üzem), idejét (egész napos, három váltásos munka) és a munka jogi feltételeinek (munkához való kollektív jog, egységes bérszerződés) harmonizálását jelentette. Ennek révén világosan elhatárolódott a (gyári)munka és a nem-munka, vagy (mezei-tsz) munka ideje és helye, valamint a munkanélküliség és foglalkoztatottság élethelyzetei, melyet megélték.¹³

M. narratívájában „fellazulnak” a munkahely, a munkaidő, a munkaszerződés keretei, a maga ura és a helyzet foglya egyszerre. Nap- és élethossziglan tartó munkáról beszél, amiben a munkaidő rugalmas, pontosabban az állatok igényeitől kimerevített: huszonnégyórás, háromszázhatvanöt napos, a jelenléti szabályok rendkívül kötöttek, helyileg koncentráltak.¹⁴ Részben csapatban, az otthoni farmon dolgozhat az alkalmazott munkavállalóival együtt, akik kereső munkát végeznek. Formálisan önálló a jogi-gazdasági szabványhálóban, melyben eltűnt a munka és a nem-munka közötti határ, számára nincs munkanélküliség, fogalmilag vállalkozóként integrálódik a kereső munka rendszerébe. A látszólagos monotonitás ellenére folyamatosan új termelési koncepciókat keres, szaktudást sajátját el és élenjáró technológiát vásárol. Munkatársait, bevonva általános iskolás korú fiát is, önálló munkavégzésre való képességre szoktatja, neveli.¹⁵ A munkát részfeladatokra osztotta, racionalizálódásról beszél. Érzékeli a folyamatnak a nyertes-vesztes voltát, azt

13 A tsz idején a falu egyik legtávolabbi dűlőjébe önként ment dolgozni szüleiével, kereszt apjával: „Románból hozták ide a lentelepre, s még én is voltam vele így, hát nem segíteni, hanem hátra, hátramozdítani a... (nevet) nyúg voltam a nyakán, de mivel má’ akko’ szerettem a gazdálkodást, érdekelt a föld, érdekelt az állatok, már akkor, már akkor ott, ott, ott találtam fel magamot én az erdőn, a mezőn s az állatok közt”.

14 „Karácsony, Húsvét, Szilveszter, indifferens (mindegy) hétfő-e, kedd-e, ott kell lenni, meg kell nézni, meg kell fejni, enni kell adni, ki kell trágyázni, tehát különböző fázisunk van, amit minden nap el kell végezni”.

15 „Viszont az ilyen kultúrát, a növénytermesztést, a kukorica, a zab, árpa, amit termelünk, here, lucerna most már azokat mind L. bácsitól amit kérdeztünk, magyarázott s a többit tapasztaltuk magunkon. Hogy egy hektárba kell nyolcvanezer szem kukorica, abhoz hány kiló műtrágyát kell tenni, egy hektár földbe kell harmincöt kiló here, abhoz mennyi műtrágya kell, ezeket mind L. bácsitól s a környező emberektől szedtem össze. (...) a tegnap is a gyermekekkel délután kicsit elmentünk (...) s tudtam, hogy siló

is, hogy őt nem védik „kollektív jogok”, a szerződései egyszerre jelentenek (anyagi) biztonságot és kockázatos felelősséget.

„Tizenhárom évet én ott letekertem”

Az itthon szűkülő megélhetési lehetőségeket a kinyíló világ kárpótolja, M. Magyarországra ment dolgozni és rövidesen vállalkozásba kezd. A származási környezetének szociális és kulturális határait ifjú lendülettel tudja átlépni, maga mögött hagyva ezzel azt az egyébként is bomló társadalmi rendszert, melyben szocializálódott és az individualizálás irányába indul.

Kiemelendőnek tartom, hogy az élettörténetnek ebben a részletében ötször említ egy magyarországi cigány embert, akinél dolgozott, akivel közösen vállalkozott, tanult tőle, máig tartja vele a kapcsolatot annak ellenére, hogy vállalkozásukban „megpróbált áthúzni”.¹⁶ Fontos ez, mert M. kibocsátó közegében a helyi roma közösség, mint rangsorolt csoport, rendszer írható le, nevezhetjük etnikai kasztrendszernek, ahogyan ezt a székely többség¹⁷ kezeli.

Szabadabbá válik a „játéktér” előtte, megszűnnek (román) nyelvi korlátai és vállalja az egyéni létezés kockázatait, mert hiányoznak az intézményes, családi támaszok, a lehetőségeknek csak a fizikai terheltsége szab határt. Önmagán is mosolyogva csodálkozik visszatekintve a jelenből évtizeddel korábbi tettein, melyeket a munka(szerzés) céljával

kell, kukorica, satöbbi, tehát más, más takarmányozás kell, ahhoz, hogy jobb minőségű, több mennyiségű tejet érjünk el és jobbak legyenek az állatok, télen is az állat olyan legyen, kövér, mint nyáron. Csakhogy télen megszörösödik, leromlik, s aztán tavasszal várjuk, hogy májusig a zöld fűn jöjjön helyre. Ez nem, ez nem volt nekem már megoldás, én láttam már kintől, hogy nem így kell működjön, mint itt, itthon ahogy működik”.

16 „(...) ennél a cigánynál megtanultam a rendet, a fegyelmet, a munkahelyemen a tisztaságot s a pontosságot, eltanultam én a cigánynál, (...) amit megígértél, az úgy legyen, tisztaság a munkahelyen, tehát ne legyen rendetlenség”.

17 Az etnikum és a társadalmi helyzet között átfedés van: szegény, alávetett státuszt jelent, stigma cigánynak lenni a helyi közösségben. Az érintettek kénytelenek elfogadni ezt a képet a többséggel való kapcsolatukban. A hagyományos faluközösségekben úgy viselkednek, „ahogy illik”. Vallásilag, politikailag, gazdaságilag, szociálisan, belső működésében a helyi többség nem klientelizálta, az elenyésző kis számuk miatt, de a hétköznapiakban éles a különbségtétel közöttük.

akkor felvállalt.¹⁸ Aki a továbblépésben segítsége volt, az egy remetei származású vállalkozó: számszámokkal, munkalehetőségekkel, információkkal látta el, beemelte abba az erdélyi hálózatba, amely stabilitást, státuszt, jövedelmet jelentett a huszoneves fiatalnak.¹⁹ Magyarországon sikeres építőipari vállalkozás társ-, majd egyedüli tulajdonosa lett. Sikerei elhárítják a kételyeit, megnövelik önbizalmát, részben a múlt kényszereitől való szabadulás lehetőségeként tekint a vállalkozására, másrészt ez életében a tudás és készségek szerzésének időszaka és módozata. Megtermeli azt az anyagi tőkét, amivel hazatérve, teljesen más vállalkozói környezetben, más profillal, gazdasági tevékenységbe kezd.

Egyre növekvő honvágyát és családideálját a magánélet-formákban látott sokféleség nem zavarja meg: növekszik a családalapítási kedve és ehhez az eseményhez köti a hazatelepedésének időpontját. Ebben a szegmensében az életnek nem az individualizálódás mozgatja, értékrendjében nem kuszálódik össze a hagyományos családmodell, a kötöttségek nem tűnnek el, a szabadság mértékét nem növeli, megnősül és hazaköltözik, mert a gyerekeit ott akarja felnevelni, ahol ő is felnőtt.²⁰

A Magyarországon töltött idő alatt az anyanyelv biztosította korlátlanúság, az elköteleződött célorientáltsága a tudományt demisztifikálta előtte, kívülről is, belülről is. Gondolkodásában a gyakorlat és az elmélet szövedéke megváltozik. A tudomány „elveszíti ártatlanságát”, elérhetővé lesz: egyelőre elméletben előtérbe kerülnek, kibomlanak számára

18 „(...) kapaszkodtam mindenhez, amihez tudtam, mé hát na, elmentél, meg kellett állni a helyedet”.

„Most gondold-e, hogy egy hátizsákkal, egy ezerkettes Ladával, egy – az OBI-ba vettünk ilyen Black & Decker-es elektromos láncfűrész s egy kézi körfűrész s két kalapácsot, avval kezdtük a vállalkozást. Úgy, úgy, úgy vállaltuk a munkát. Na, tehát nem vót egyszerű onnan felállni”.

19 „(...) a művezető, akkor azt mondta, hogy itt nincs mit keresetek ilyen számszámokkal. Hívta I-t, I. mondta, hogy »jó, te nyugodjál le« – egy ilyen magyarországi volt a művezető – mondta, hogy »te nyugodjál le, me' délutánra lesz mindenjük«. „P- L-nél eljuttunk olyan szintre, hogy má' volt harmincöt emberem, me' dógoztam, nemcsak neki, dógoztam más cégnek is így menet közbe, me' má' új kapcsolatok fűződtek mindenfele”.

20 „Hát, hazahozott engem a természet, az itteni vágy s az, az itteni emberek. Nem, nem tudtam elviselni azokat az embereket ott én, nem. Nem azt mondom, hogy rossz vót, nem azt mondom, hogy nem vót jó, jó vót, kényelmes vót, sokkal könnyebb dolgom vót nekem ott, mint itt”. „A feleségem, akkor nem vót a feleségem, nem hitte. Utolsó percig nem hitte, hogy jövünk haza”.

a mezőgazdálkodás ökológiai és gazdasági-szociális következményei, a kockázatok hatásaival később, a gyakorlatban szembesül.

Hiányos tudását felismeri, pótolni igyekszik, közben kritikusan szemlél minden szakértői véleményt, szembesíti a tapasztalatával, ellenvéleményt fogalmaz meg. A tudományos igazság viszonylagos marad számára, validitása gyakorlati konstrukcióktól függ.²¹ Nem fél érdeklődő laikusként véleményt mondani munkaterületén tudományáról, eredményeiről, ezek művelőiről. Önmagához is kritikusan viszonyul, ezzel hozzájárul a tekintélye növekedéséhez. Így „találja magát” a helyi földtulajdonosok és tejtermelő gazdák egyesületének élén.²²

21 „(...) *vót otthon egy tehenünk, vót egy lovunk, én aztat rendeztem, ápoltam, pucoltam, körmöt, mindent. Tudtam, hogy hogy kell egy tehen kinézzen, kell kérődzön, hányat kell én ezeket mind tudtam már rég, már az otthonos években s mindig követtem s figyeltem az állatokat. Hogy kell viselkedjen, kell-e nyújtózódjon, amikor iszik, ha sokat iszik, amikor a vödörből itattál, akkor megpricolni, hogy megrázza magát, hogy ne csömöröljön, mer' a víztől is megtud. Sorba ezeket mind má' otthonról meg-megmaradtak”. (...) feljőjön neki a kérője harmincháromtól - harminchatig. Nem, nem mindig egyforma. S hogy hány hónapra kell szülessen a borjú, a bárány, a juh, ezeket, a ló. Tehát ezek mind kicsi koromba már meg, meg, meg... megvótak.”*

„Töle (az állatorvostól) tanultam sok mindent. Tehát töle tanultam, tanultam, ami még hiány volt, ilyen a borjúztatás, me' nem mindegy, hogy hogy kell levezetni egy borjúztatást. Az olyan, mint egy szülés. Pontosán. Mint egy nő ahogy szül, pont úgy kell a tehen is, pont úgy kell levezetni a szülést. Itt mit láttunk apósoméktől: jött »elment a vize«?» nyúltak belé, kötték bé, kötték a fejét, húzták, tépték karóval, mindennel”. „Véleményt kérünk tőle, ami olyan komolyabb, megnézi, de ami olyan azt má' ilyen, ilyen, ilyen injekciózások s hogy megáll a kérő, ilyesmit kell csinálni, ezeket má' mind mi, házilag, én azokat, azokat a gondokat megoldom. Nem kell mindenért most már ő jőjön. Se egy borjúztatni és amikor látom, hogy má' nagyobb a komplikáció, akkor szólok”.

22 A Gyergyóremetei Földtulajdonosok Mezőgazdasági Termelők Érdekvédelmi és Fejlesztési Szövetsége / Asociația de Interes și Dezvoltare a Proprietarilor de Terenuri și Producătorilor Agricoli din Remetea/ egyesületet 2011.11.09-én jegyezték be a helyi önkormányzat segítségével. Jelenleg 94 tejtermelő tagja van, akik egyénileg termelik, közösen értékesítik a tejet. Munkájuk eredménye magáért beszél: 2019-ben 1.853.724 litert, 2020-ban 1.878.086 litert, 2021-ben 1.938.736 litert sikerült eladniuk egy sajtgyárnak.

Az egyesület területalapú támogatások ügyintézését, tejmínőség vizsgálatot biztosít a tagjainak, gyakorlatban alkalmazva azt, amit Kovách Imre megfogalmazott: az EU támogatáspolitikája a mezőgazdaság társadalmi struktúrájának változását gyorsítja, globalizációs hatásként

„apáink hűlő, drága arcán járunk”²³

Arra a felismerésre jutottam, hogy Gyergyóremete társadalmára a rendszerváltásig (1989)²⁴ illenek az ipari, modern társadalom jellemzői. M. életeseményeit vizsgálva igazolva látom, hogy a társadalmi strukturális átalakulások mentén ezek azóta fokozatosan szorulnak háttérbe. A reflexív modernitás egyre általánosabban és hangsúlyosabban nyer teret a társadalmi valóságban. Sajátosságként úgy, hogy közben a premodern életformák is pontszerűen léteznek. Az elemzett interjúból következtetve, helyileg a mezőgazdasággal foglalkozó társadalmunkat különböző intenzitással, egyszerre jellemzi a premodern természetközelség, az egyszerű modernitás, mint a kelet-európai sajátos ipari társadalom még fennmaradt, túlélő darabját, és a kockázati társadalom posztmodernitása. Mindez zavart, érthetlenséget és bizonytalanságot kelt a jelenkor embe- rében, feldolgozatlanul éli meg ezt a gyors átmenetet.

A tudásátadás nem személyesen, hanem közvetítő csatornákon át történik. Az egyén vagy közösség más csoportok, értékek hatása alá kerül. A kulturális paraszttalanítás (Harcza 2003) a modernizáció következménye is lehet, melyben a kultúráról,

éri lokálisan is a közeget. Megváltoztak az intézmények és alrendszerük: a mezőgazdaságban is a politika fölénye kezd érvényesülni, a kontroll a fenntartható fejlődésről szól. (M. is mikro-szinten közéleti szerepet vállal, helyi önkormányzati tag.) Az új EU-s redistribúciós rendszerek, élelmiszer kontrolok, mezőgazdasági gyakorlatok előírásainak betartásával a természethez való viszony is reflexív modernné változik. Az organikus-, biotermelés innovációs elemként kezeli (Kovách 2012).

23 Farkas Árpád: *Apáink arcán.*

Itt Erdélyben a suvadásos dombok / a férfiakban éjjel mélyre szállnak, / reccsenve nőnek meg a pofacsontok, / s a vízmosásos szemekben az árnyak / nézik, nézik évezredes hosszan, / hogy a türelem partjain milyen erdő ég el. / Hiába kenték be a füves rétet / Jelszavakkal és piros borjúvérrel, / mert felzúg makacs hajuk az éjben / és erdőtűzként világít, / forradalmas-szép arcuk foszforeszkál, / hogy megleljük az utat hazáig, / fiúk / fiúk, viháncoló csitkók a vad szelekben, / ha netán az úrig nem sikerül szállnunk, / s e rögös földre mégis visszatérnénk, / csak lábújhegyen, halkan!: / apáink hűlő, drága arcán járunk.

24 Romániában 1989. december 15-25 között történt a rendszerváltást eredményező forradalom, amely a legerőszakosabb volt Kelet-Európában. E zavaros napokban rendszerek voltak a máig ki nem vizsgált halálos utcai lövöldözések, mígnem az ország diktátorát és feleségét (Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu) kivégezték. Az események generálta politikai, gazdasági, társadalmi változások 1990-től vették kezdetüket.

mint gazdaságról (Ray 1998), fogyasztói vidékről (Marsden 1999), a vidéken történő változásokról szólnak. Azt jelzik, hogy a paraszttalanítás nem jelent automatikusan tradícióvesztést, hanem új kultúrák születését, jövőbeni tradíciókat eredményez. Mi enyészik el a paraszti kultúra eltűnésével? – a kultúra alapja? (a „bartókiság” lehetősége, avagy a nemzeti identitás)? Nem egydimenziós történés, ahogyan a proletarizáció kezeli. „A múltba irányuló tudat, vagy ahogy Husserl mondaná, azon állapotunk, hogy a ’múltunk vagyunk tudata’ teszi lehetővé, hogy visszaintegráljuk magunkat az újraalkotás folyamatába. Az emlékezés láttatja azon töréspontokat, melyek a megszűnő és az újonnan között keletkeznek” (Losonczy 1998:5).

Az autentikus paraszti kultúra a magyar magaskultúra és székely-magyar identitás integráns része, a lehangsúlyosabb veszteségi elem. Nem érték egyet az evolucionista modernizációs teóriával, ami a rurális társadalmi változást az elmaradottnak a modern felé haladásával aposztrofálja. Tradíció – a múlt létezése a jelenben materiális vagy teoretikus, szubjektív vagy objektív formában, lehet a múlt bensőséges viszonya a jelennek! Hogy a múlt szocializációja-e a jelenben vagy a jelen szocializációja a múlttal? – kérdésre a válaszuk lehet: nem a múltnak van szüksége a jelenre, hanem fordítva (Hobsbawm – Ranger 1983). A kockázati társadalom magával hozta a földet megművelő ember hitének megrendülését a dolgok időtlen rendjében, melyeket a tekintély legitimált. A problémamegoldás közösségi meghatározottságú, nem individuális – a személyiség felülről, kívülről irányított –, a tradícióvesztésben az egyén kiszakad az egészből, „tudása kiterjed”, kommunikációja gyorsul, kultúrája töredezetté válik. A magáért felelős, autonóm ember válik értékke – azaz élete eseményein kívül találja magát, készen kapja a választási lehetőségeket is. Erodálódott az a szemlélet, melyben a korábbi gazdasági felhalmozás fogyasztási célokra lett alárendelve. M., mint falusi ember keresi a még élő lokális közösség megélését, társadalmi-morális kötődéseit, biztonságérzetét. A közösség azonban funkciókat váltott, miközben identifikációs problémák keletkeztek – az egyén kiszolgáltatott ebben a versenyben, morális víziói, kulturális azonosításai közepette. Interjúalanyom identitásában egyszerre van jelen a parasztpolgár, mint aki beleszületett a földművelésbe, állattenyésztésbe, amiben fejleszti magát, közéleti szerepet vállal, példát mutat, bizonyítási vágygal él. Ugyanakkor technokrata manager: sikerorientált, minden kapcsolati hálóját

ápolja, tudásokat gyűjt, átörökíti. Mint mezőgazdasági vállalkozó: innovatív, anyagi, kapcsolati, tapasztalati erőforrást működtet. Bízik helyzetállásában, képességeiben, szerencse és élni tudás jellemzi.

Összegzés helyett: veszendő múlt, keresett jövő

Közép-Kelet-Európa nyugati modellkövetésének torzulásából fakad az előbbieken tárgyalt, „harmadik út” (Szelényi 1992), paradigmának is nevezhető életútmodell. Mikro-szinten az elmaradt polgárosodás örökségek hordozóivá avanszálja a mezőgazdasággal foglalkozó családi gazdaságokat, melyek életvilága nyomasztóan torzul, az idegen életminták nem organikusan épülnek be gazdálkodásuk szövetébe, azaz a strukturális örökség csupán reflexív módon van jelen gazdálkodási gyakorlatukban. A mezőgazdasági vállalkozás-formát öltő családi parasztgazdaság speciálisan kapcsolódó viszonyrendszere sajátos társadalomszövetet képez, hisz egészük a nemzetgazdaság egységének része. Munkájukra a világgazdaság pulzusa hat, piaci viszonyaikban érzékelik a kultúrák, tudások haladását a világban. Ugyanakkor a kapitalizmus nem a termelés szintjén lép be M. munkaszervezetébe, hanem a kereskedelmi apparátusával érvényesíti a piac parancsait és kereskedelmi nyereség formájában vonja el tőle az értéktöbblet képződését. Interjúalanyom minden irányból szelektív átvételekkel próbálkozik, a korszpecifikus átalakulások sajátos lokális mintázatát teremti meg. M. életútja és gazdálkodási módja jó példa arra, hogy ez a szelektív átvétel miért nem tekinthető „harmadik utasnak”, mitől reflexíven modern. Sikerességének egyik záloga (lehet), ha a székely társadalom hagyományosan a modernizációt-polgárosodást szétválasztó gyakorlatát úgy tudja meghaladni, hogy a kettő feltételezze egymást. Az önellátásra, saját fogyasztásra termelés egyszerre jelentse a hagyományos gazdálkodási gyakorlatok alkalmazását, a gazdasági-politikai függőségektől való mentességet és a gazdasági-társadalmi kockázatok kezelését. Fenntartható vidékfejlesztésnek is nevezhetjük mindezt egyben (Ploeg 2008, 2010). Ebben a korrelációban a polgárosodás elért eredményeinek létjogosultsága nem válik kérdésessé, hanem a mezőgazdaságban végzett munka fenntarthatóságának, versenyképességének szolgál alapul anélkül, hogy a tradicionalista székely életvilágában identitás-zavart okozna. Az egyéni, egyébként kockázatos, tapasztalatokon alapuló innovatív következtetések

szélesebb körű hasznosítása a lehetséges boldogulások konstruktív alternatívái lehetnek a székelyföldi „nincs-van” paraszti világban. Gazdánk, gyerekeivel a határt járva, érzékeli/érezkelteti velünk, hogy a folyamatosság, a tanulás, a hozzáadott érték és a rövid élelmiszerláncba szerveződés kínál kiteljesedő vállalkozási formát gazdaságának.

Felhasznált szakirodalom

- Beck, Ulrich 2003 *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest.
- Brown, Richard Harvey 1987 *Society as a Text. Essays on Rhetoric, Reason and Reality*. Chicago. The University of Chicago Press.
- Harcza István 2003 Paraszttalanítás – egy fogalom születése. *Századvég* (29) 8:77-85.
- Habermas, Jürgen 1990 A szellemtudományok önreflexiója: a történettudományi értelemkritika. In Bacsó Béla – Csikós Ella – Lakatos László szerk. *Filozófiai hermeneutika*. Akadémiai, Budapest, 147-188.
- Hobsbawm, Eric J. – Ranger, Terence O. 1983 *The Invention of tradition*. Cambridge University Press.
- Kovács Imre 2012 *Vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- Losoncz Alpár 1998 *Az emlékezés hermeneutikája*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék.
- Losoncz Alpár 2010 A kockázat expanziója: döntés és szorongás. In Karikó Sándor szerk. *Kockázati társadalom és felelősség*. Áron Kiadó, Budapest, 49-62.
- Marsden, Terry 1999 The consumption countryside and its regulation. *Sociologia Ruralis* (39) 4:501-521.
- Lyotard, Jean-François – Rorty, Richard – Habermas, Jürgen tanulmányai 1993 *A poszt-modern állapot*. Összeáll. Bujalos István, ford. Angyalosi Gergely et al. Századvég, Budapest.
- Szelényi Iván 1992 *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ray, Christopher 1998 Culture, intellectual property and territorial rural development. *Sociologia Ruralis* (38) 1:3-20.
- Taylor, Charles 1994 Az elismerés politikája. In Feischmidt Margit 1997 szerk. *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 124-152.
- van der Ploeg, J. D. 2008 *The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*. Earthscan, London.
- van der Ploeg, J. D. 2010 The peasantries of the twenty-first century: the commoditisation debate revisited. *The Journal of Peasant Studies*, 37 (1):1-30.
- Weber, Max 1987 *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. I. Szociológiai kategóriáiban*. Fordította és jegyzeteket készített Erdélyi Ágnes. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

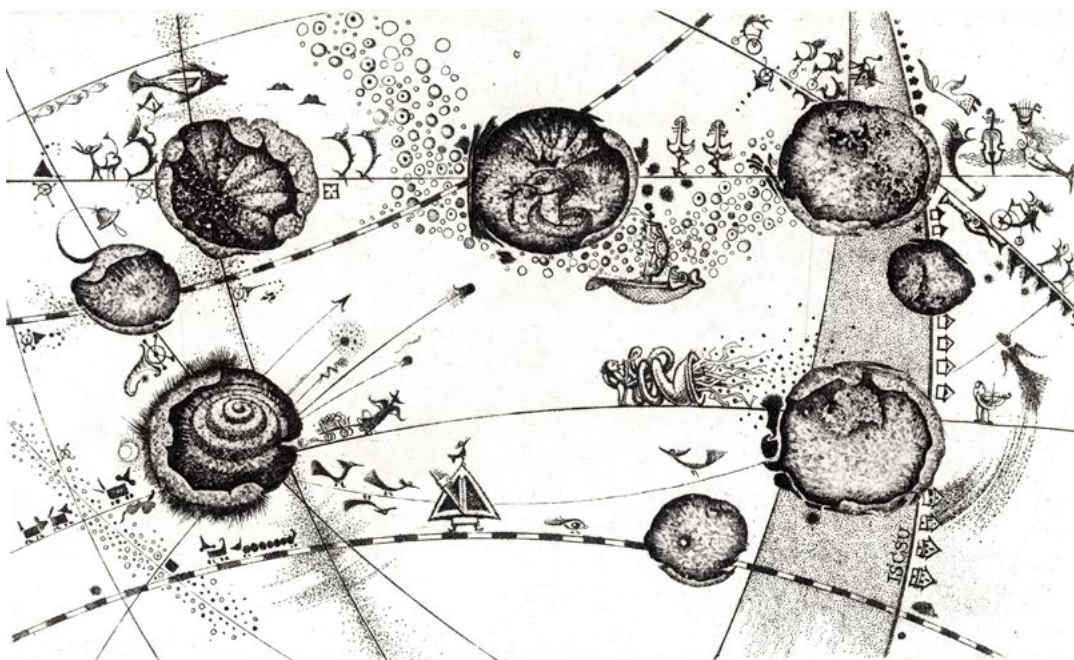
I. számú melléklet

M. biográfiai életeseményei

- Gyergyóremetén született 1979-ben.
- Édesapja gyári munkás, a szentmiklósi öntödében elismert modellező volt. Édesanyja a tsz-ben dolgozik, majd férje munkahelyén. A rendszerváltozást követően felbomlik az üzem, ezért egy helyi, magán faipari cégnél munkás (F. L.) és az iskolában takarítónő nyugdíjazásáig.
- Apai nagyapja iparos, kőműves ember volt. Anyai nagyapja télen erdei munkás, nyáron kényszerből gazdálkodó, 12 ha földön, nem szerette a mezei munkát.
- Kollektívában segít édesanyjának lent nyűni, marha- és cukorrépat takarítani, pityókát szedni. Keresztapjával, aki fogatos volt a tsz-ben, lent hordott a mezőről, segített, csak a mezőn állatok közelében lehessen.
- Gyerekkorát szülőfalujában tölti, itt járt iskolában nyolc osztályig. A szomszéd faluban, Ditróban, matematika-fizika elméleti líceumba felvételizett édesapja akaratának eleget téve, de 10. osztály után mégis autószerelői szakiskolába iratkozik a gimnáziumból. Itt sem érezte jól magát.
- Erdész szeretett volna lenni, mert a nagy erdők vonzották. Szülei nem hagyták a szomszédban és a faluban látott részeges erdészek életmintájától óvva.

- Középiskolás korában gyűjtötte a pénz, hogy lovat, szekeret vásároljanak. E cél érdekében egyedül kaszálni megy az erdőre. Később tehenet is vesznek – pontosan mondja a történesek dátumát.
- A kollektíva felbomlásakor hiába biztatja édesapját, hogy állatokat hozzanak el ők is a tsz-ből.
- M-nek határozott véleménye van a változás utáni egész falut érintő rombolásról: közép- és hosszú távon gazdasági hátránya származott mindenkinek a pillanatnyi haszonszerzésből.
- Szakközépiskola elvégzése után 13 évet Magyarországon él, dolgozik, vállalkozik. Segéd munkásként ismerkedik az építőiparral, de az első tető készítésekor bizonyít, gyorsan halad a szakmában. Kőműves, vakol, falaz, amit csak kell, mindent vállal.
- Cigány főnöke van, akivel hat év után feles céget alapítanak, majd egy év után szétválnak útjaik. Kapcsolatuk a jelenben is élő.
- Lehetetlen körülmények között magánvállalkozást indít. Remetei vállalkozó segíti, P. P., akitől szerszámokat és munkát kap alvállalkozásban.
- Rövid időn belül 35 saját főállású alkalmazottal és további alvállalkozókkal minden munkát vállalt. A cég látványosan fejlődik: saját irodát bérelt Budapesten, előkönyvelőt is alkalmaz.
- Egy évvel hazaköltözés előtt itthon elkezd a farmot építeni, leendő felesége egy évvel korábban haza jött (2006 máj 31-én esküdtek).
- Családalapítás céljával tér haza, hogy a gyerekei itthon szülessenek, nőjenek fel, járjanak iskolába, ahol ő is szeretett élni.
- Párhuzamosan dolgozik itthon a farmon és közös vállalkozásban egy 120 lakrészes szászrégeni tömbházlakás építésén.
- Testvérére hagyja felesbe a kinti céget, megbánja.
- Két fiuk, egy kislányuk született.
- Tizenegy éve költöztek haza, földműveléssel, állattenyésztéssel dolgoznak, vállalkozásuk van. Édesapját alkalmazza a cégnél, innen megy nyugdíjba.
- 130 ha saját, 100 ha bérelt földön dolgozik, van nem nyilvántartott bérlete is. Állatállománya: 150 marha féle, 35 juh, 5 ló.
- Szakértelmet, munkaszervezést hiányolja napjaink mezőgazdaságban.
- „(...) annyit tanultunk már – mindig kell tanulni...”.
- Tanul könyvből, érdeklődésből, megfigyelésből mástól és önmagán.
- Tervezőt, szakmai kapcsolatokat keres, szakirányítóhoz fordul.
- Magyarországon könyvtárból kölcsönöz szakkönyveket.
- Vállalkozási, pénzügyi ismereteit a vállalkozásából tanulta.
- Farmokra, piacokra jár, fajállatokat keres az országban, Nagykárolyig megy az első példányokért.
- „2009-be már láttam, nincs annyi tudásom nekem”.
- Megtalálja a szomszéd falu állatorvosában a segítő társat, állatnemesítés, borjuztatás, kártevők elleni védekezés, injekciózás, adminisztráció témákban.
- Ma 150 tehen után is kell a támogatás, nagy az elvárás uniós szintről, állatjólét, higiénia.
- Versenyezni kell a német, svájci, osztrák gazdaságokkal.
- Vonalas fejőház-rendszert alakít ki, amit a svájci látogató is megcsodál.
- Az a jó farm, ha az utolsó állat is ott születik nálad, saját nevelésű.
- Személyesen ismeri az állatait, kölcsönösen szeretik egymást.
- Szakosodást sürget az állattartásban.
- Sorolja a pályázatosokat és az igazi gazdákat – „ez olyan szakma, hogy háromszázhatvanöt nap vagy háromszázhatvanhat napos”.
- A remetei adottságok jók (út-, vízhálózat), a gazdák tájékozottabbak, az önkormányzat segíti, performáns farmok alakulnak.
- A gazdák nem akarják elfogadni a tudást – probléma.
- Hét éve egyesületi formában adják el a tejet a magas követelményeket támogató Hochland feldolgozóknak, terület-alapú támogatásokat, jelentéseket készítenek az ő vezetésével az egyesületben.
- Szakosodást, profilálódást, együttműködést szorgalmaz a gazdák között.
- Tervei: szabad tartás, sajt készítés, növelni a hozzáadott értéket.
- A helyi, felújítás alatt lévő tejporgyárral is tervezi felvenni a kapcsolatot.

- Felelőség az egyesületi tagok iránt: „mögöttünk ott van kilencven gazda, akinek A-t vagy B-t mondani nem lesz egyszerű”.
- Beruházni az egyesületbe, ha váltásra kerül a sor és tényleg jobb árat adnak: tej-begyűjtés, mező művelés, géppark.
- Községi gondok a szakterületen: pásztorgyűlés, szakbizottság, legeltetési szabályzat, útépítés, karbantartás, itatók, villanypásztor.
- Gyerekével járja a határt.

Molnár Icsu István *Black and White Party*.
(Rézkarc) vászon, digitális nyomtatás, 60 × 100 cm, 2019